

УДК 821.162.1(091)»18/19»

Марія Брацка

ORCID 0000-0002-0883-9973

ПОШУКИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ТВОРЧИСТЬ ЛЕОНАРДА СОВІНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ХЛОПОМАНІВ

***Анотація.** Художня література, мемуаристика, публіцистика середини XIX ст. виразно презентують незворотній процес формування української самобутності, усвідомлення окремішності української культури, трансформації сприйняття національної та культурної ідентичності українців. Точкою відліку стала зокрема діяльність студентів Київського університету – хлопоманів і пізніших громадівців, натомість каталізатором змін етнічної та національної самосвідомості, чіткого визначення цінностей і громадянських орієнтирів стала підготовка до польського визвольного січневого повстання на початку шістдесятих років XIX ст. У цьому контексті варто придивитись, яким чином хлопомани – Володимир Антонович, Борис Познанський, Кость Михальчук та ін. аргументують зміну своєї національної самобутності, перехід на українство, або чому цього не роблять і яким чином художньо це опрацьовують, як у випадку Леонарда Совінського.*

Як переконує мемуаристика і публіцистика хлопоманів, рішення про перехід від польської до української самобутності було прийняте з огляду на відмежування від традиційних світоглядних цінностей польської шляхти. Зокрема Костя Михальчука переконала симпатія до моральної сторони буття та національної психології українців, побуту та глибокої культури. Прихильність до українства сформувалася у зв'язку із його трагічною долею та тривалою боротьбою за свої політичні, соціальні та культурні права. Натомість не став громадівцем інший відомий хлопоман, пізніший польський поет, письменник, есеїст і драматург Леонард Совінський. Нащадок змішаної польсько-української родини залишився вірним польській ідентичності, ототожнюючись з польськими національними інтересами. Він чи не єдиний створив художню візію си-

туації навколо хлопоманії, підготовки до січневого повстання та ідентичнісних виборів у своїй драмі “Na Ukrainie” (Познань, 1873).

Драма Совінського засвідчила новий етап розвитку суспільних і національних взаємин на Правобережній Україні середини й другої половини XIX століття та довела нечасту для тогочасних митців зрілість бачення нової ситуації. Драматург здійснив вдалу спробу створити художню візію руйнації старого патріархального поміщицького ладу, розриву уявної, створеної ще першими романтиками «української школи», ідилічної польсько-української спільноти, переродження польського національного духу та зародження української нації в умовах постійного тиску з боку домінуючих на українській землі сформованих польської та російської націй.

Ключові слова: хлопомани, громадівці, національна ідентичність, українство, Леонард Совінський, драматургія.

Інформація про автора: Брацка Марія Валентинівна, доктор філологічних наук, професор кафедри полоністики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

E-mail: m.bracka@knu.ua

Mariya Bracka

THE SEARCH AND DEFINITION OF NATIONAL IDENTITY: LEONARD SOWIŃSKI'S WORK IN THE CONTEXT OF THE ACTIVITIES OF KHLOPOMANS

Abstract. Fiction, memoirs, journalism of the middle of the 19th century clearly present the irreversible process of the formation of Ukrainian identity, the awareness of the uniqueness of Ukrainian culture, the transformation of the perception of the national and cultural identity of Ukrainians. In particular, the activity of students of the Kyiv University – Khlopomans and later activists of “Hromada” became a point of reference, on the other hand, the catalyst for changes in ethnic and national self-awareness, a clear definition of values and civic guidelines was the preparation for the Polish liberation January Uprising at the beginning of the sixties of the 19th century. In this context, it is worth taking a closer look at how the Khlopomans – Volodymyr Antonovych, Borys Poznanskyi, Kost' Myhalchuk, etc. – argue for changing their national identity, switching to Ukrainian, or why they don't do it and how they work it out artistically, as in the case of Leonard Sowiński.

As the memoirs and journalism of the Khlopomans convinces, the decision to switch from Polish to Ukrainian identity was made in view of the separation from the traditional worldview values of the Polish nobility. In particular, Kost' Mykhalchuk was convinced by his sympathy for the moral side of life and the national psychology of Ukrainians, everyday life and deep culture. Commitment to Ukrainianism was formed in connection with its tragic fate and long struggle for its political, social and cultural rights. On the other hand, another well-known Khlopoman, later Polish poet, writer, essayist and playwright Leonard Sowiński, did not become an activist of "Hromada". The descendant of a mixed Polish-Ukrainian family remained loyal to Polish identity, identifying with Polish national interests. He was almost the only one who created an artistic vision of the situation surrounding the Khlopomania, preparations for the January Uprising and identity elections in his drama "Na Ukrainie" (Poznan, 1873).

Sowiński's drama witnessed a new stage in the development of social and national relations in Right-Bank Ukraine in the middle and second half of the 19th century and proved a maturity of vision of the new situation that was rare for the artists of that time. The playwright made a successful attempt to create an artistic vision of the destruction of the old patriarchal landlord system, the rupture of the imaginary, created by the first romantics of the "Ukrainian school", the idyllic Polish-Ukrainian community, the rebirth of the Polish national spirit and the birth of the Ukrainian nation under constant pressure from the dominant groups formed on Ukrainian land Polish and Russian nations.

Key words: *Khlopomans, activists of "Hromada", national identity, Ukrainianness, Leonard Sowiński, drama.*

Information about author: *Mariya Bracka, doctor of philology, professor of the Department of Polish Studies, Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.*

E-mail: *m.bracka@knu.ua*

Mariya Bracka

POSZUKIWANIA I OKREŚLENIE TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ: TWÓRCZOŚĆ LEONARDA SOWIŃSKIEGO W KONTEKŚCIE DZIAŁALNOŚCI CHŁOPOMANÓW

Abstrakt. *Literatura fabularna, wspomnienia, publicystyka połowy XIX wieku wyraźnie ukazują nieodwracalny proces kształtowania się tożsamości*

ukraińskiej, świadomość wyjątkowości kultury ukraińskiej, przemianę postrzegania tożsamości narodowej i kulturowej Ukraińców. W szczególności punktem odniesienia stała się działalność studentów Uniwersytetu Kijowskiego – chłopomanów, a później działaczy “Hromady”, natomiast katalizatorem zmian w samoświadomości etnicznej i narodowej, jasnego określenia wartości i przekonań obywatelskich stały się przygotowania do powstania styczniowego na początku lat sześćdziesiątych XIX wieku. W tym kontekście warto przyjrzeć się bliżej sposobowi, w jaki chłopomani – Wołodymyr Antonowycz, Borys Poznański, Kost’ Myhalchuk i in. – opowiadają się za zmianą tożsamości narodowej, przejściem na ukraińskość, albo dlaczego tego nie robią i jak przepracowują to artystycznie, jak w przypadku Leonarda Sowińskiego.

Jak przekonują wspomnienia i publicystyka chłopomanów, decyzja o przejściu z tożsamości polskiej na ukraińską została podjęta ze względu na chęć odżegnienia się od tradycyjnych wartości światopoglądowych polskiej szlachty. W szczególności Kostia Michalczuka przekonała sympatia dla moralnej strony życia i psychologii narodowej Ukraińców, życia codziennego i głębokiej kultury. Przychyłość do ukraińskości ukształtowała się w związku z tragicznym losem narodu ukraińskiego, jego długotrwałą walką o własne prawa polityczne, społeczne i kulturowe. Nie został działaczem “Hromady” inny znany chłopoman, późniejszy polski poeta, pisarz, eseista i dramaturg Leonard Sowiński. Potomek mieszanej rodziny polsko-ukraińskiej pozostał wierny polskiej tożsamości, identyfikując się z polskimi interesami narodowymi. Stworzył on artystyczną wizję sytuacji wokół chłopomanii, przygotowań do powstania styczniowego i wyborów tożsamościowych w dramacie “Na Ukrainie” (Poznań, 1873).

Dramat Sowińskiego zaświadczył początek nowego etapu w rozwoju stosunków społecznych i narodowościowych na Prawobrzeżnej Ukrainie połowy i drugiej połowy XIX wieku i pokazał rzadko spotykaną u twórców tamtych czasów dojrzałość wizji nowej sytuacji. Dramaturg podjął udaną próbę stworzenia artystycznej wizji upadku starego patriarchalnego ładu szlacheckiego, rozpadu wyobrażonej wykreowanej przez pierwszych romantyków “szkoły ukraińskiej”, idyllicznej wspólnoty polsko-ukraińskiej, zmian polskiego ducha narodowego i narodzin narodu ukraińskiego pod ciągłym naciskiem ze strony dominujących na ziemi ukraińskiej ukształtowanych narodów polskiego i rosyjskiego.

Słowa kluczowe: chłopomani, działacze “Hromady”, tożsamość narodowa, ukraińskość, Leonard Sowiński, dramaturgia

---

Nota o autorze: Mariya Bracka, doktor habilitowany, profesor w Katedrze Polonistyki Dydaktyczno-Naukowego Instytutu Filologii Narodowego Uniwersytetu imienia Tarasa Szewczenki w Kijowie.

E-mail: m.bracka@knu.ua

У середині XIX століття Київський університет став ареною ідентичнісних трансформацій серед студентської молоді, що засвідчило початок змін у суспільних прошарках і громадсько-політичних переконаннях освіченої частини населення Правобережної України. Університет був основним місцем навчання польської шляхетської молоді (часто зі змішаних польсько-українських родин) після ліквідації Кременецького ліцею на Волині. Опинившись у русифікованій атмосфері, студентська молодь цілком закономірно відчувала потребу зміцнення відчуття самотності, тому початково ідентифікувалася за територіальним принципом, утворюючи ґміни (земляцтва), які об'єднували студентів-земляків, або за стилем поведінки (пуристи), що відзначалася скромністю та стриманістю. Натомість підготовка до наступного польського визвольного січневого повстання на початку шістдесятих років стала каталізатором змін етнічної та національної самосвідомості, чіткого визначення цінностей і громадянських орієнтирів [див. ширше: 3; 4; 7]. Найпомітнішим був розкол у гроні так званих хлопоманів, діяльність яких ґрунтовно описав Олександр Мицюк. Досліджуючи генезу поняття «хлопоманії», дослідник зокрема ствердив: «На кінці 50. і на початку 60. рр. XIX. в. польська шляхта Правобережної України всіх симпатиків простого люду продражнила “хлопоманами”. Але ця назва власне відноситься до вужчого гуртка молоді “крайніх демократів” – студентів Київського університету. В тій назві сполучались одночасно іронія й презирство. „Назвати когось “другом хлопів” (себто – селян) – в очах місцевої польської шляхти – значило остаточно принизити”. Група, якій нав'язано той “образливий” епітет, дуже швидко звузилася до самих хохломанів і, надаючи тому термінові більш відповідне значіння, почала сама себе звати хлопоманами. Таке походження

того терміну» [6, с. 3]. Історія виокремлення хлопоманів – Володимира Антоновича, Бориса Познанського, Тадея Рильського, Костя Михальчука та ін. – з «української гміни», яка існувала серед студентської молоді Київського університету, та створення самостійної організації – правобережної української «Громади» (згодом названої «Старою Громадою») – назагал загальновідома і ґрунтовно описана в історичних джерелах [3; 7], тому немає потреби повертатися до неї. Варто придивитись, яким чином хлопомани аргументують зміну своєї національної самобутності, перехід на українство, або чому цього не роблять і яким чином художньо це опрацьовують, як у випадку Леонарда Совінського.

Група «крайніх демократів», згаданих дослідником, була досить чисельною, проте її демократизм та розуміння селянського питання розкрилося під час підготовки до січневого повстання. Ситуація вимусила потребу окреслення своєї національної ідентичності, адже польська національна справа відбудови політичного устрою та держави вимагала однозначного прийняття домінування польської мови і культури, польських національних інтересів. Українське селянство у цьому контексті розглядалося як сила, яку необхідно було залучити до участі у повстанні та переконати до переваг спільної польсько-української державності. Наслідки такої діяльності стали підґрунтям концепту Золотої грамоти, що сформувався в польській літературі та культурі, та відлунював навіть у ХХ столітті (зокрема в творчості Юзефа Лободовського) [див. ширше: 11]. Неостанню роль у цьому відіграли студенти Київського університету, смерть групи яких від рук українських селян неподалік села Соловіївка сакралізувала згаданий концепт. Поза туманними у своїх наслідках для українського селянства результатами участі у підготовці до повстання рішення про зміну ідентичності було прийняте з огляду на відмежування від традиційних світоглядних цінностей польської шляхти. Це підтверджують спогади Володимира Антоновича, контекстуалізовані О. Мицюком в ідеологічній атмосфері тодішньої Російської імперії: «Започатковане ще до студентування деяке україно-

фільство й раціоналістичність світогляду, в університеті значно поглибилися й поставили Антоновича в колізію зі шляхетською суспільністю й зі створеною єзуїтами шляхетською ідеологічною трійцею: католицтво, польський патріотизм і шляхетство, що відповідало славянофільській трійці: православ'є, самодержав'є й народність. Антонович критично задивлявся на шляхетсько-польське оточення, до якого походженням належав» [6, с. 8].

Ідейні засади задекларованого українства Антоновича, Рильського, Познанського, Михальчука та ін. добре зрозумів і описав Тадеуш Бобровський – видатний польський мемуарист: “W robotach przygotowanych do ruchu 1863 r. nie brał i z zasady brać nie mógł udziału Antonowicz, bowiem jako czystemu ‘ludowcowi’ nie chodziło mu zgoła o polityczne stosunki i prawa ludu, a o społeczne przede wszystkim. Co mu było po prawach politycznych ludu, który jeszcze wychowywać wprzód na obywateli wypadało! Roboty zaś rewolucyjne do zjednoczenia w dawnych granicach skierowane, acz pod hasłem ‘wolni z wolnymi, równi z równymi’ – dla szczerego ludowca Rusina, świadomego historii, a trzeźwego w poglądach – z pewnością uspokajającymi się nie wydawały?.. <...> rad on był zerwać węzły łączące go z narodowością polską, w przekonaniu, że nie przechodzi do obozu ‘moskiewskiego’, a przeciwnie zakłada obóz ukraiński, ognisko skupienia wielomilionowego ludu” [9, t. II, s. 229-230]. Бобровський чітко відчув ідентичнісні інтенції Антоновича – формування української громади на противагу польському та московському табору та інтеграція багаточисельного українського народу.

«Моя сповідь» і мемуари Антоновича, «Відозва з Києва» – колективний текст хлопоманів публіцистичного характеру, спогади інших колег, що обрали українську ідентичність (Б. Познанського, К. Михальчука) унаочнюють складний процес формування модерних націй. Надзвичайно цікава у цьому плані «Автобіографічна записка Костя Михальчука», написана на запит Наукового Товариства імені Тараса Шевченка у Львові 1911 року, автор якої з певної часової перспективи намагається оцінити діяльність хлопоманів, пояснити їхні ідейні та ідеологічні позиції та унаочнити

механізм свідомого вибору національної і культурної ідентичності. Що переконувало Михальчука та інших хлопоманів обрати українську ідентичність? Як згадує сам автор – симпатія до моральної сторони буття та національної психології українців, побуту та глибокої культури. Прихильність до українства сформувалася у зв'язку із його трагічною долею та тривалою боротьбою за свої політичні, соціальні та культурні права. Окрім цього, а цілком можливо, що найважливішим чинником було бажання відокремитися від інших двох народів, що так чи так запламували себе в історії: «Головніше, ми вбачали в польщині – перемагаючий клясовий (шляхетсько-клерикальний) дух і некритичний догматизм та наївно-фантастичний оптимізм у світогляді і крайню конвенціональність в обичаях і регламентації життя; а в російстві – перемагаючий казньонно-чиновничий (деспотично-сервілістичний) дух, моральну недисциплінованість і нахильність до інтелектуального анархізму, песимізму і нігілізму на всі лади у всіх сферах понять і на всіх ступнях соціальної і політичної організації життя, що сплоджує страшне безладдя, безхарактерність і улюбленість культу нірвани. Головну ж причину означених вад ми вбачали в безнадійно отруєній совісті польського і російського народів, історія яких – як не була вона різна у того і другого – в обох проте однаково складалась з усякого роду грабіжів, насильств, віроломства, гноблення, фальші і знуцання дужчих над слабшими і своїх над чужими, в чому ті народи не тільки не каються, але чим навіть пишаються ще й досі» [5, с. 221, примітка]. Не бажаючи ідентифікуватися з такими народами, хлопомани чітко окреслили свою ідентичність як українську та стали першими представниками української інтелігенції, що розвивали українську освіту і науку. Цитований Михальчук став відомим мовознавцем, діалектологом, помічником Бориса Грінченка в підготовці відомого словника. Важливий той факт, що попри брак освічених верств українського народу, попри те, що українська мова була мовою темної селянської маси, у спогадах, записках, публіцистиці громадівців немає тіні комплексу меншовартості, навпаки, в усіх їхніх вислов-

люваннях панує незламне переконання про демократичний, високоморальний і справедливий український народ.

Не став громадівцем інший відомий хлопоман, пізніший польський поет, письменник, есеїст і драматург Леонард Совінський. Нащадок змішаної польсько-української родини обрав польську ідентичність, ототожнюючись з польськими національними інтересами. Він чи не єдиний створив художню візію ситуації навколо хлопоманії, підготовки до січневого повстання та ідентичнісних виборів у своїй найкращій драмі “Na Ukrainie” (Познань, 1873).

Поет народився 1831 року на Поділлі, навчався в Межибожі й Житомирі. 1847 року вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, після закінчення якого записався на медичний факультет (1851–1855). Брав активну участь у студентському і громадському житті столиці. Здійснив подорож по Європі та осів у Києві, де інтенсивно займався літературною, публіцистичною й громадською діяльністю. 1859–1862 роки – найплідніший творчий період: з’являються поеми “Satyra”, “Z życia”, цикл сонетів “Widziadła”, автобіографічна поема “Fragment powieści”. Одружився 1862 і цього ж року був висланий вглиб Російської імперії (Курськ, Щигри) через те, що брав участь у підготовці петиції польської шляхти до Олександра II з проханням про адміністративне приєднання Подільської губернії до Королівства Польського. 1867 року повернувся з заслання, проте не отримав дозволу на поселення в українських губерніях, тому переїхав до Варшави. Тут у 1870–1871 рр. написав драму “Na Ukrainie”; свій поетичний доробок зібрав у двох томах під назвою “Poezje” (Познань, 1875); опрацював залишені Александром Здановичем матеріали праці “Rys dziejów literatury polskiej”, які вийшли друком у Вільнюсі у 1874–1878 рр. у п’яти томах. Серед останніх творів – поема “Petro” (1882), щоденник «Wspomnienia szkolne» (1884), збірка поезій “O zmroku” (1885), романи “Na rozstajnych drogach” (1886) і “Nadzwyczajne przygody pana Chorażycza” (1886–1887). 1887 року хворого Совінського перевезли в Україну до дружини, де він і помер [див. ширше: 10; 13; 14; 15].

Леонарда Совінського можна сміливо назвати людиною помежів'я: класового, культурного, епохального. Він був дитиною збіднілого польського шляхтича й української селянки: свідомість власної суперечливої позиції в суспільстві проніс через усе життя, даючи їй вихід в одній з літературних постатей пізнього періоду своєї творчості. Поетові випало розпочати літературну діяльність на зламі епох, коли ще були живі ідеали романтизму (поезія Теофіля Ленартовича, Корнеля Уейського, Владислава Сирокомлі), проте все сильнішими ставали голоси молодого покоління, яке розмірковувало про слухність матеріалістичної філософії, теорії Дарвіна, про ідеальний устрій суспільного організму. Ці тенденції були неприйнятними для Совінського, він залишався продовжувачем романтичних традицій у польській літературі, презентуючи водночас важкий шлях пошуку втілення образів власного художнього світу, неодноразово удаючись – свідомо чи несвідомо – до реалістичних прийомів зображення.

Можна сказати, що Совінський у своїх поглядах і творчості «запізнився» на кілька десятиліть, що, без сумніву, вплинуло на його невелику популярність за життя та швидке забуття після смерті. Тим не менш драма «На Україні» логічно завершує певний етап розвитку пограничної художньої свідомості, яку продемонструвало перше і друге покоління «української школи» у польському письменстві XIX століття (Богдан Залеський, Антоній Мальчевський, Северин Гощинський, Александр Гроза, Томаш Олізаровський, Маврицій Гославський, Томаш Падура, Міхал Чайковський та ін.). Поет презентував нове покоління польської інтелігенції, яке в силу власного розуміння понять рівності і братерства прагнуло будувати нові взаємини з українським народом, заохочуючи до спільної боротьби проти російського царизму. Популізм використовуваних польських гасел не викликає сумнівів, попри те щирість ідейних переконань польської студентської молоді варта пошанування.

Необхідно згадати, що Совінський був великим шанувальником нової української літератури, особливо творчості Тараса Шевченка. Перші спроби дослідження творчості українського Кобзаря він

здійснив у праці “*Studia nad ukraińską literaturą dzisiejszą*” (Вільнюс, 1860), яка всупереч назві назагал становить перегляд історії України від ранньої доби до часів Хмельниччини. Совінський виконав переклади ліричних поезій Шевченка («Чого ти ходиш на могилу», «Нащо мені женитися?», «Доля», «Рано-вранці новобранці»), уривків з балад («Тополя», «Утоплена», «Причинна»), поем «Наймичка», «Гайдамаки». Переклад останньої поеми засвідчив неабияку громадянську сміливість поета. У 1861 – році смерті Шевченка – Совінський видав монографію “*Taras Szewczenko. Studium przez Leonarda Sowińskiego z dołączeniem przekładu “Hajdamaków”*” (Вільнюс), яка була першою книжкою польською мовою, присвяченою творчості Кобзаря, та в якій літературний критик звертав увагу польськомовної громадськості на велич українського модерного поета. Дослідники одноголосно відзначають, що виконані Совінським переклади вибраних творів Шевченка й досі залишаються одними з найкращих, оскільки не лише влучно передають зміст оригінального тексту, а наскільки це можливе, ще й адекватно відображають його специфічну пісенну ритміку та стилістику [8, с. 227; 15, с. 378].

Анонімно видана драма Совінського «На Україні» унаочнює громадсько-політичну ситуацію напередодні польського січневого повстання 1863 року. Досвід попереднього невдалого визвольного руху 1830–1831 років показав слабкість польських сил на українських землях без підтримки українського селянства, тому підготовка до чергового повстання велася за умов широкої агітації серед українського населення, прихильність якого вважалася запорукою успіху. У драмі Совінського саме українські селяни опинилися в некорисній для себе ситуації: між молотом і ковадлом – польською шляхтою та російською владою. З одного боку, побрататися з селянами прагнуло молоде покоління польської шляхти – середовище патріотично й демократично налаштованих студентів Київського університету. Його представник Мстислав Семп не бажав належати до суспільства, яке дивно розуміло “*solidarność stanów <...>. Gdy chłop ma stać na kłęczkach, pan mu zaś na karku*” [12, с. 38]. Він був одним з тих, кому набридла шляхетська бездіяльність, оспалість,

від якої людину охоплював розпач, він закликав до боротьби з царським ладом у союзі з українським селянином, якого за допомогою гасел людяності й рівності необхідно залучити до польської справи. Інший демократ – студент граф Ян Пилявецький – також мріяв проникнути в душу селянина, зрозуміти її пориви, проте для нього було неприйнятним кровопролиття й жертви, неминучі внаслідок збройної боротьби. Ця група молодих патріотів прагнула добитися визнання серед народу за допомогою надання йому Золотої грамоти, яка – лише за співучасть у боротьбі за вітчизну проти спільного ворога-москаля – гарантувала б селянам свободу і передачу землі на власність. Свою шляхетність громада молодих польських демократів довела відмовою боротьби проти селян, а ті не лише не підтримали їхніх гасел, а й виступили проти них на боці російських військ. Совінський подав вражаючу оповідь Івана, слуги повстанця Рольського, побудовану на справжньому факті вбивства селянами в селі Соловіївка групи беззахисних студентів Київського університету, які роздавали Золоті грамоти. Подібним чином закінчилася змальована у драмі боротьба повстанців, які склали зброю й піддалися, не бажаючи проливати братню кров. У повстанській боротьбі брало також участь гостро критиковане Совінським за нерішучість і зволікання старше покоління шляхти, власники маєтків, які навіть у найвідповідальніший момент були нездатні позбутися станових упереджень, не вірили в перемогу, виявляли малодушність і боягузтво.

З іншого боку, на ставлення українських селян до польського повстанського руху намовами й погрозами намагався вплинути російський уряд в особі барона Хольца. Уміло використовуючи пропагандистську риторику, він вдало маніпулював гаслами «предки-русини», «руська земля», «руський Бог» та «загарбники-поляки», «панське ярмо», та особливо «чужа віра»; підносив образ милостивого руського царя, який, опікуючись своїм народом, дозволив і польським панам мешкати на цій землі, а вони віддячили зрадою. Барон, роз'ятрюючи старі рани, досяг своєї мети: тривалий період панування польської шляхти і зазнані селянами крив-

ди від панів переважили шалі терезів: українське селянство відмовилося від підтримки польських інтересів. Справжнє обличчя російської влади проявилось відразу після поразки повстанців, як щодо польської шляхти, так і союзників-селян.

Найглибші розшарування у ставленні до польської національної справи спостерігалися у тогочасній українській громаді. Совінський змалював яскраві образи різних поколінь селян та української інтелігенції, що формувалася. Думається, поет особливо переживав брак єдності серед селян і красномовно показав це на прикладі родини Гринів. Її найстарший представник – Тарас Гринь – уособлював християнську, миролюбну, покірливу позицію, закликаючи позбутися гніву й відмовитися від помсти: сам Господь Бог створив панів для панування над селянами, криваві історичні події не змінили цього ладу, отже, конфлікти належить вирішувати згідно з постулатами християнського милосердя і всепрощення. Натомість син Тараса – Гордій Гринь – ще в молодості виявивши найвищий ступінь самосвідомості й самоповаги, не корився і всіляко боронив себе від приниження, не годився на приділену йому долю панського слуги; він вирішив помститися на панах за зазнані кривди та перейшов на бік царських військ. Цікаво, що інші сільські господарі (Бурба, Мамчур), змальовані в драмі, не вірячи російським обіцянкам, зайняли, на їхню думку, найкращу позицію – невтручання. Проти батькової спілки з російською владою виступив наймолодший представник роду Гринів – Максим. Він почувався українцем, сільським сином, проте, як вважав хлопець, все найкраще, чим була сповнена його душа і розум, увібрав з польської культурної скарбниці. Його було звільнено з кріпацтва, надано можливість виховуватися разом з паничем Яном Пилявецьким, згодом – навчатися в Київському університеті. Тож юнак не міг стати осторонь польської справи, але не мав достатньо моральних сил, аби агітувати серед українських селян, намовляти пристати до польського табору. Як ніхто інший, він усвідомлював, що польськими обіцянками майбутнього рівноправного спільного життя важко затерти сліди сповненої

кривд минувшини. Його життєва філософія, що гармонійно поєднувала правдивість і сумлінність, щиросердність і дотримання християнських засад, викликала з боку батька Гордія звинувачення в м'якотілості. Максим висловив переконання про неприпустимість повторення кайнових убивств, якими були різанини в Умані або Кодні. Йому довелося поділити долю своїх польських приятелів – разом з іншими повстанцями він пішов по етапу за Урал. Позитивне враження від цього образу, який унаочнював один з варіантів перетворень представників молодого селянського прошарку в нову українську інтелігенцію, перекрив прояв рабської натури Максима, коли, визнаючи вірність своїм майже рідним брату й сестрі Яну та Марії Пилявецьким, ствердив, що готовий за них померти, доводячи, що «chłop być wdzięcznym umie» [12, с. 81]. З огляду на викладене вище, думається, можна погодитися з Романом Таборським, який ствердив: «Mamy chyba podstawy do dopatrywania się w złożonej postaci Maksyma pewnych cech autobiograficznych Sowińskiego, który przez swoje urodzenie również do pewnego stopnia stał na pograniczu dwóch wrogich sobie wówczas narodów i klas społecznych» [15, с. 378].

Група української інтелігенції, зображена у драмі «На Україні», складала Українську гміну (земляцтво). Без сумніву, авторові йшлося про створення літературного образу «Громади», заснованої в 1861 році Володимиром Антоновичем. Більше того, дехто з критиків вбачав в образі головного ідеолога гміни (вчитель руської семінарії Черниш) постать самого Антоновича [15, с. 378]. Метою громади українців-інтелігентів була відбудова в народних масах почуття національної самосвідомості, що відбувалось під прикриттям гулянок і пиятик по шинках до моменту, коли світло національної ідеї засвітить усьому народові й без побоювань можна буде скинути маску, постати як окрема нація та ставити чола будь-якому загарбникові. Тимчасом, як ствердив Черниш, «chytry rząd nie skąpi nam podniety, bo sprawa polska ma być pastwą do podziału pomiędzy nim a kmięćmi...» [12, с. 52]. Його непокоїло існування такого типу молоді, як Максим: як справжньому

українцю-інтелігенту, адепту української національної справи на польських «кресах», де панує польський елемент, де українська інтелігенція як прошарок лише народжується, а українці в переважній більшості – це прості неосвічені селяни, йому неприйнятною була думка про подальший польсько-український симбіоз, який становив загрозу українському національному духу:

I Maksym i stronnicy jego zginą marnie,
Jak iskry rozrzucone z dala od ogniska...
Na szczęście rzadkie są podobne im zjawiska; -
To kłosa po dawniejszym, służebniczym ziarnie.
Najwięcej gniewa mnie ów czar, co dzisiaj jeszcze
Umierający szczep ten w duchu swym posiada,
Ów czar, co serca nasze chwyta w pańskie kleszcze,
I jak przez lata ciałem, dziś duszami włada...
Zabójstwem dla nas będzie polską dzielić dolę:
Bo choćby nas zrównały prawa i swoboda,
Sam duch nasz narodowy odda się w niewolę... [12, с. 54]

Побоювання Черниша виправдані. Це підтверджує факт, що у школі, побудованій спеціально для сільських дітей, їхні батьки-українці бажали, аби майбутнє покоління вчилася не руської, а «панської» мови. У цитованих словах помітна неймовірна спостережливість і чутливість Совінського на ситуацію як представника свого суспільного прошарку, що розуміє його (прошарку) архаїчність і рабську натуру, усвідомлює, що становить пережиток минулого, проте не має мотивації, чи бажання, чи сил змінюватися.

Драма Совінського засвідчила новий етап розвитку суспільних і національних взаємин на південно-східних польських «кресах» середини й другої половини XIX століття та довела нечасту для тогочасних митців зрілість бачення нової ситуації. Драматург здійснив вдалу спробу створити художню візію руйнації старого патріархального поміщицького ладу, розриву уявної, створеної ще першими романтиками «української школи», ідилічної польсько-

української спільноти, переродження польського національного духу та зародження української нації в умовах постійного тиску з боку домінуючих на українській землі сформованих польської та російської націй.

Читаючи драму Совінського «На Україні», складається враження, що автор намагається визнати помилку молодості, яка полягала у розриві контактів з громадівцями і подальшій підтримці польської ідентичності. Можливо, це лише враження, адже у драмі не знайдемо чіткого визначення правоти і підтримки дій української інтелігенції на чолі з Чернишом. Ба більше, автор виразно симпатизує Максиму Гриню, прототипом образу якого, гадаємо, був він сам. Тим не менш об'єктивність візії ситуації польсько-українських взаємин другої половини XIX століття та шляхів формування окремого самобутнього українського народу викликає повагу і неабиякий інтерес сучасного дослідника. Художня література, мемуаристика, публіцистика згаданої доби виразно презентують незворотній процес формування української самобутності, усвідомлення окремішності української культури, трансформації сприйняття національної та культурної ідентичності українців. Точкою відліку стала зокрема діяльність студентів Київського університету – хлопоманів і пізніших громадівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брацка М. Літературні образи хлопоманії і громадівства у творчості Леонарда Совінського // *Gente Ruthenus – Nazione Polonus. Symbolae in Honorum Rostyslav Radyshevskij*. Київські полоністичні студії. Т. X. Київ, 2008. С. 63-68.
2. Брацка М. Реалістична картина руйнації польсько-української пограничної спільноти у драмі Леонарда Совінського «На Україні» // *Acta Polono-Ruthenica*. Т. XIII. Olsztyn, 2008. S. 19-27.
3. Короткий В. Взаємини Володимира Антоновича та Леонарда Совінського: епізод з історії хлопоманства // Київські полоністичні студії. Київ, 2016. Т. XXVIII. С. 221-236.
4. Короткий В. Міхал Чайковський та Володимир Антонович: «українська школа» польської романтичної літератури і становлення українофільства. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015.

5. Михальчук К. Автобіографічна записка // Самі про себе. Автобіографії видатних українців ХІХ століття. Ред. Ю. Луцького. Нью-Йорк: видання Української Вільної Академії Наук у США, 1989. С. 219-224.
6. Мицюк О. Українські хлопомани. Чернівці: «Меркур», 1933. 80 с.
7. Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. У 3-х т. Упор. Володимир Короткий, Василь Ульяновський. Т. 1. Київ: Заповіт, 1997.
8. Шевченківський словник. У 2-х т. Відпов. ред. С.П. Кирилюк. Т. 2. Київ, 1978. С. 227.
9. Bobrowski T. Pamiętniki. T. I-II. Lwów, 1900.
10. Bryda W. Wstęp // Sowiński L. Wybór poezji. Kraków, 1922. S. 3-37.
11. Siryk L. Naznaczoney Ukrainą. O twórczości Józefa Łobodowskiego. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2002.
12. Sowiński L. Na Ukrainie. Tragedia w pięciu aktach. Z prologiem i epilogiem. Poznań, 1873.
13. Taborski R. Leonard Sowiński // Obraz literatury polskiej. Seria 4: Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu. Pod red. J. Kulczyckiej-Saloni. Warszawa: PWN, 1965. S. 101-128.
14. Taborski R. Leonard Sowiński // Polski słownik biograficzny. T. XLIII, Warszawa–Kraków 2002. S. 9–12.
15. Taborski R. Ukraina w twórczości Leonarda Sowińskiego // Slavia Orientalis. 1960. Nr 2. S. 371-381.
16. Tomkowski J. Samobójcy i marzyciele: o zabijaniu poetów. Kielce, 2002. S. 41–49.

REFERENCES

1. Bracka M. Literary Images of Hlomomania and Community in the Work of Leonard Sowiński [Literaturni obrazy khlopomanii i hromadivstva u tvorchoosti Leonarda Sovinskoho] // Gente Ruthenus – Nazione Polonus. Symbolae in Honorem Rostyslav Radyshevskij. Polish Studies of Kyiv. T. X. Kyiv, 2008. P. 63-68.
2. Bracka M. A Realistic Picture of The Destruction Of The Polish-Ukrainian Border Community In Leonard Sowiński's drama «In Ukraine» [Realistyczna kartyna ruinatsii polsko-ukrainskoj pohranychnoi spilnoty u drami Leonarda Sovinskoho «Na Ukraini»] // Acta Polono-Ruthenica. T. XIII. Olsztyn, 2008. S. 19-27.
3. Korotkyi V. Relations between Volodymyr Antonovych and Leonard Sowiński: an Episode from the History of Khlopomanstvo [Vzaiemyny Volodymyra Antonovycha ta Leonarda Sovinskoho: epizod

z historii khlopomanstva] // Polish Studies of Kyiv. Kyiv, 2016. Volume XXVIII. P. 221–236.

4. Korotkyi V. Michał Czajkowski and Volodymyr Antonovych: «Ukrainian school» of Polish Romantic Literature and the Formation of Ukrainophilism [Mikhal Chaikovskyy ta Volodymyr Antonovych: «ukrainska shkola» polskoi romantychnoi literatury i stanovlennia ukrainofilstva]. Vinnytsia: «Nilan LTD», 2015.

5. Mikhalchuk K. Autobiographical Note [Avtobiohrafichna zapyska] // About themselves. Autobiographies of Prominent Ukrainians of the 19th century. Ed. J. Lutskyi. New York: Publication of the Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA, 1989. P. 219–224.

6. Mytsyuk O. Ukrainian Khlopomans. Chernivtsi: «Mercur», 1933. 80 p.

7. Son of Ukraine: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych. In the 3 Vol. [Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych. U 3-kh t.], Ref. Volodymyr Korotkyi, Vasyl Ulyanovsky. T. 1. Kyiv: Zapovit, 1997.

8. Shevchenko Dictionary. In 2 Vols. [Shevchenkivskyy slovnyk. U 2-kh t.] Ed. by S.P. Kyrilyuk Vol. 2. Kyiv, 1978. P. 227. Bobrowski T. Pamiętniki. T. I-II. Lwów, 1900.

9. Bryda W. Wstęp // Sowiński L. Wybór poezji. Kraków, 1922. S. 3–37.

10. Siryk L. Naznaczony Ukrainą. O twórczości Józefa Łobodowskiego. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2002.

11. Sowiński L. Na Ukrainie. Tragedia w pięciu aktach. Z prologiem i epilogiem. Poznań, 1873.

12. Taborski R. Leonard Sowiński // Obraz literatury polskiej. Seria 4: Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu. Pod red. J. Kulczyckiej-Saloni. Warszawa: PWN, 1965. S. 101–128.

13. Taborski R. Leonard Sowiński // Polski słownik biograficzny. T. XLIII, Warszawa–Kraków 2002. S. 9–12.

14. Taborski R. Ukraina w twórczości Leonarda Sowińskiego // Slavia Orientalis. 1960. Nr 2. S. 371–381.

15. Tomkowski J. Samobójcy i marzyciele: o zabijaniu poetów. Kielce, 2002. S. 41–49.